

TAKÁCS ÁDÁM

Újjászületés komplikációkkal

Az esemény kérdése a közelmúlt történeti és filozófiai diskurzusainak erőterében

Az esemény történettudományos „újjászületése”: be nem váltott ígéretek?

„Eltűnés” és „visszatérés” – ezek az emblemikus kifejezések jó eséllyel fordultak elő azon kutatók szótárában, akik a történeti esemény kérdéskörének jellemzésére vállalkoztak az elmúlt évtizedekben. Az esemény „eltűnése”, amennyiben a gazdaság- és társadalomtörténet 1945 utáni európai és tengerentúli felfutásáról s ezzel összefüggésben a strukturalista történeti megközelítések elterjedéséről vagy a marxista történetírás bizonyos népszerűségéről esik szó; és az esemény „visszatérése”, ha a történészeknek a narratív leírások és magyarázatok iránt az 1970-es évektől megnövekedő új érdeklődését, a társadalmi cselekvéseknek és cselekvőknek szentelt figyelmet és a történeti kontextusok újfajta eseményszerű felfogását jellemzik. E historiográfiai fejlődés egyetlen leírása mára már szinte kanonikus formát öltött, és olyan, egyébként sok tekintetben különféle álláspontot elfoglaló kutatók jóváhagyására számíthat, mint Paul Veyne, Pierre Nora, Reinhart Koselleck, Lawrence Stone, Paul Ricoeur, Jacques le Goff, Peter Burke, Jacques Revel, Jörn Rüsen és François Dosse. Így aztán nem véletlen, hogy a „visszatérés” vagy „újjászületés” kifejezés számos, a történeti esemény tematikájára közelmúltban reflektáló írás címválasztásának ihletője lett.¹ Ebben a keretben a történeti esemény visszatérésének ábrázolása sokaknál maga is egyfajta intellektuális eseménytörténet formáját öltötte: a történész és az ő egyik becses tárgya elvesztésének, majd szerencsés újra megtalálásának történetét.

Ez a történet persze nem nélkülözi a sajátos fordulatokat. Különösen azért nem, mert valamennyi előbb említett szerző egyetért abban, hogy a történeti esemény újonnan elsajá-

---

¹ Lásd: Nora, Pierre: *Le retour de l'événement*. In: Le Goff, Jacques – Nora, Pierre (dir.): *Faire de l'histoire*. Paris, 2011. 283–306.; Ricoeur, Paul: *Le retour de l'Événement*. *Mélanges de l'École française de Rome. Italie et Méditerranée*, vol. 104. (1992) No. 1. 29–35.; Le Goff, Jacques: *Visszatérések a mai francia történetírásban*. BUKSZ, 12. évf. (2000) 2. sz. 192–197.; Revel, Jacques: *Visszatérés az eseményhez: historiográfiai áttekintés*. *Korall*, 15–16. (2004) 22–36.; Stone, Lawrence: *Az elbeszélés újjászületése*. *Megjegyzések a régi-új történetírásról*. In: Gyurgyák János – Kistantal Tamás (szerk.): *Történetelmélet II*. Budapest, 2006. 900–919.; Burke, Peter: *Az eseménytörténet és az elbeszélés újjászületése*. In: Gyurgyák–Kisantal (szerk.): *Történelemelmélet II*. 934–946.; Bertrand, Michel: « *Penser l'événement* » en histoire : mise en perspective d'un retour en grâce. In: Marc Bessin et al (éds.): *Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et à l'événement*. Paris, 2009. 39–50.; Dosse, François: *Renaissance de l'événement. Un défi pour l'historien: entre sphinx et phénix*, Paris, 2010. E kérdéskörhöz lásd még: Sahllins, Marshall: *The Return of the Event, Again. With Reflections on the Beginning of the Great Fijian War of 1843–1855 Between the Kingdoms of Bau and Rewa*. In: Sahllins: *Culture in Practice. Selected Essay*. New York, 2000. 293–352.

tított fogalma szinte csak nevében hasonlít ahhoz az esemény-koncepcióhoz, amit történészek korábbi generációja feledésre ítelt. Az eltűnés és visszatérés közötti történeti átmenetben pontosan a történeti esemény *jelentése* változott meg. Az *Annales* iskola vagy a strukturalista megközelítés hívei számára az eseményről való lemondás a lineáris vagy kauzális sémákba rendezett „drámai” politikai történesek elsőbbségének kétségbevonását jelentette a történeti leírásokban és magyarázatokban.² Az esemény közelmúltbeli történészi rehabilitációja viszont éppenséggel nem egy politikai eseménytörténet-centrikus történetíráshoz való visszatérést jelentett. Ezt a váltást inkább a tisztán strukturális vagy szeriális megközelítéseket kikezdeni vagy megkerülni képes újszerű történeti magyarázati modellek kialakításának igénye motiválta. Ennyiben az esemény kérdéskörének előtérbe kerülése szorosan összekötődött a történeti narratívák szerepének újfajta történészi felértékelésével, illetve a történeti cselekvők és cselekvési kontextusok eddig nem látott értelmezési kereteinek kialakításával. Röviden tehát a történeti esemény iránti érdeklődés újjászületése elválaszthatatlanul kötődött a narratív fordulat, a történeti antropológia és a mikrotörténelem szempontjainak az 1970-es évektől kezdődő, bár korántsem egysíkú és egyirányú tematikai és módszertani térnyeréséhez a nyugat-európai és amerikai történetírásban.

Pontosan ennek a kontextusnak a hátterében érdemes azonban rákérdezni arra, hogy voltaképpen miben is áll e közelmúltbeli történeti megközelítések újdonsága a *történeti esemény* kérdésének tekintetében. Más szavakkal mondva, ha belátható, hogy a történeti elbeszélés problematikájához való visszatérés és a történeti antropológia vagy a mikrotörténelem eredményeivel való számvetés sok tekintetben radikálisan átalakította a történeti reprezentáció, magyarázat, időkezelés és tapasztalat történettudományos felfogását, akkor vajon elmondható-e ugyanez a történeti esemény fogalma kapcsán is? Egyszerűbben fogalmazva: másként értik és alkalmazzák-e kutatásaikban a mai történészek az esemény fogalmát, mint tették azt akár ötven évvel ezelőtt? Paul Ricoeurnek bizonyára igaza van nem csak abban, hogy az esemény a történetírás „kiiktathatatlan kategóriája”, de abban is, hogy ez a fogalom elválaszthatatlan a történeti konstrukció fogalmától.³ Kétségkívül nehéz volna tagadni, hogy az esemény tematikája centrális helyet foglal el azokban a mára már évtizedes vitákban, ahol a történeti konstrukció problémája a narráció, reprezentáció és időtapasztalat kérdései kapcsán kerül terítékre.⁴ Ám ez a helyzet továbbra is nyitva hagyja azt, hogy vajon az esemény kérdése a történeti konstrukció változatos problematikája által kialakított történészi vitáknak és megközelítéseknek csupán járulékos eleme-e, vagy *önálló elméleti és alkalmazási* tartománnyal is rendelkezik a történettudományos kutatás, illetve a történetírás számára.

A továbbiakban annak az álláspontnak szeretnék hangot adni, és ezt elemzésekkel alátámasztani, hogy ha a történészek ma másként tekintenek a történeti eseményekre, mint azt kollégáik tették mintegy félévszázaddal ezelőtt, azt kevésbé saját tudományterületük rendezett *elméleti* belátásainak köszönhetik, mint inkább a körülöttük lévő *kultúra és társadalmi* érzékenység megváltozásának. E változások alatt elsősorban a 20. századi történelmi események természetének és társadalmi felfogásmódjának átformálódását, illetve ezek modern média általi közvetítését kell értenünk. Mint azt Hayden White megfogalmaz-

² Vö. Braudel, Fernand: *Écrits sur l'histoire*. Paris, 1969. 22.

³ Ricoeur: *Le retour de l'Événement*, 31.

⁴ E vitákhoz lásd: Szeberényi Gábor: *Lehet-e az esemény tudományos kategória? Az esemény-fogalom történetelméleti megítéléséről*. In: Szekeres András (szerk.): *A történész szerszámosládája. A jelenkori történeti gondolkodás néhány aspektusa*. Budapest, 2002. 197–205.; Gyáni Gábor: *A történelmi esemény fogalma*. Magyar Tudomány, 172. évf. (2011) 11. sz. 1324–1332.

ta: „A történelmi esemény fogalma radikális változáson ment keresztül a századunkban történt olyan események miatt, amelyek hatóköre, léptéke és mélysége elképzelhetetlen volt a korábbi történészek számára.”⁵ Ehhez szerinte feltétlenül társulnak azok az új kulturális folyamatok, melyek a „modern médiának az események reprezentációja feletti hatalmát” tanúsítják.⁶ Álláspontom szerint az elmúlt évtizedekben a történelmi esemény kérdése kapcsán a történettudományban elsősorban nem *elméleti igényű szemléletváltás*, hanem *társadalmi igényű profilváltás* zajlott le, miközben ezzel párhuzamosan más területeken – mindenekelőtt a filozófiában – az esemény tematikájának valódi elméleti forradalma érzékelhető.

Ezzel összefüggésben fontos látni azt is, hogy a történelmi események társadalmi észlelésének és kulturális közvetítésének megváltozása pontosan egyike volt azoknak a fő szempontoknak, melyek az eseményhez való történészi „visszatérés” már az 1970-es évek elején meghatározták. Pierre Nora e tekintetben programadó cikke erőteljesen hangsúlyozta nem csupán azt, hogy az esemény elsősorban a jelenkor történésze számára tartogat kihívást, de azt is, hogy mindebben a modern tömegmédiá hatásának meghatározó szerepe van.⁷ Ebben a szereposztásban az esemény mint a kortárs vagy „közvetlen” történelem (*histoire immédiate*) tárgya és mint kulturálisan közvetített jelenség az *Annales* iskola ekkori elméleti profiljának szerves részévé válhatott.⁸ Egyúttal azonban ez a fajta „visszatérés” az eseményt nem mint primér *társadalmi kategóriát* vagy *tapasztalati adottságot*, hanem elsősorban mint a kulturális reprezentáció produktumát kínálta fel a történészi érdeklődésnek. Ennyiben az is világos, hogy ez a megközelítés messze nem konkurálni kívánt az *Annales* iskola ekkori védjegyének számító, hosszú időtartamú és strukturális-szeriális modellek szerint artikulált történelmi kutatásokkal, mint inkább ebbe a keretbe beilleszteni igyekezett egy a jelenkortörténet számára mérvadó aktuális történelmi jelenséget.

Természetesen nem mehetünk el szó nélkül azon elméletileg valóban tisztázó történészi viták mellett, melyekben mégiscsak a történelmi esemény fogalmáról volt szó az 1970-es évektől kezdve. E viták jelentős részét azonban az jellemzi, hogy egyrészt olyan kategóriák mentén artikulálódtak, melyek főként a gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet strukturális vagy szeriális megközelítéseinek szótárát örökölték, másrészt éppen emiatt e viták tétje és hozadéka már az eseményhez való deklarált „visszatérés” előtt sem lehetett ismeretlen az elméletileg hangolt történészek számára. Itt mindenekelőtt a *történelmi struktúra*, illetve *konjunktúra* és a *történelmi esemény* közötti viszonyra gondolhatunk.⁹ Ebben a keretben, mint azt Krysztof Pomian emblematikusan megfogalmazta, „a struktúrák és konjunktúrák tanulmányozását a végsőig feszítve bukkanhatunk valami olyasmire, aminek szokás szerint az esemény nevet adjuk”.¹⁰ Az esemény újdonságát itt az adja, hogy egyfajta „diszkontinuitást” vezet be a hosszú időtartamot átfogó történelmi modellek szintjén. Ám

⁵ White, Hayden: *A modern esemény*. Ford. Scheibner Tamás. In: Kisantal Tamás (szerk.): *Tudomány és művészet között*. Budapest, 2003. 272.

⁶ White: *A modern esemény*, 272.

⁷ Nora: *Le retour de l'Événement*, 283–286.

⁸ Lásd ehhez például M. Vovelle és J. Lacoutume cikkeit a programadó *La Nouvelle Histoire* című kötetben, melyek egyaránt elemzik az eseményhez való „visszatérés” motívumát. Vovelle: *L'histoire et la longue durée*, Lacoutume: *L'histoire immédiate*. In: Jacques Le Goff (éd.): *La Nouvelle Histoire*. Paris, 2. édition. Éditions Complexe, 1988. 77–108., 229–254.

⁹ E kérdéshez lásd, Gyáni Gábor: *Történelmi esemény és struktúra: kapcsolatuk ellentmondásossága*. *Történelmi Szemle*, 53. évf. (2011) 2. sz. 145–161.

¹⁰ Pomian, Krysztof: *L'Ordre du temps*. Paris, 1984. 32.

épp emiatt a történeti esemény ilyenfajta strukturális felfogásában kevés az igazán vado-natú elem. Itt inkább olyan egyoldalúságok kiküszöböléséről van szó, melyek a történeti idősíkok braudeli elméletét jellemezték.¹¹ Ezzel kapcsolatban Michel Vovelle egy a *longue durée* problematikáját elemző írásában már 1976-ban azt a megjegyzést tette, hogy az „el-múlt húsz évben kutatások egész sorozata szerveződött a rövid és hosszú idő, az események játéka és a hosszú időtartam dialektikája szerint”.¹² Vagyis a történeti esemény kérdésének tárgyalását nem ítélte összeegyeztethetetlennek az *Annales* iskola bevett elméleti irányult-ságával. Ezt alátámasztja Jacques Revel egy későbbi megállapítása is, mely szerint Emmanuel le Roy Ladurie vagy Georges Duby egyszerre eseménycentrikus és strukturális törté-neti megközelítése *A Languedoc-i parasztok* (1966) és *A Bouvines-i vasárnap* (1973) című komoly figyelmet keltő munkákban „kevésbé tért el az akkoriban uralkodó historiográfiai modellektől, inkább azokat gazdagította egy újabb változattal”.¹³

Érvelni lehetne amellett, hogy még az ekkoriban valóban új elméleti utakat kereső Reinhart Koselleck történeti esemény felfogása is végeredményben ebbe a problémakeret-be illeszkedik. Koselleck megközelítésének újdonságát ugyanis nem az adja, hogy megha-ladni igyekszik a struktúra – esemény szembeállítás, hanem az, hogy e kategóriákat a tör-téneti *tapasztalat feltételeinek* tekinti az *Annales* iskolára jellemző tisztán *modellcentrikus* felfogással szemben. Ahogy fogalmaz: „Az események és a struktúrák időbeli kiterjedése [...] a történelmi mozgások tapasztalati terében különbözik, hosszukat a tudományként fel-fogott történelem külön is tárgyalja [...] A két sík, az események síkja és a struktúrák síkja egymásra van utalva, és egyik sem oldódik fel a másikban.”¹⁴ A történeti struktúra és ese-mény tapasztalatelméleti felfogása kétségkívül jelentős újítás. Különösen a történeti ese-mény kérdését tekintve ez a megközelítés megnyitja az utat a társadalmi szereplők sajátos tapasztalati dinamikájának és jellemzőinek elemzéséhez. De mind keletkezési idejét, mind irányultságát figyelembe véve Koselleck erőfeszítései mégsem haladtak meg radikálisan a strukturalista magyarázatok hatékonyságáról és határaitól szóló egykorú történeti, társada-lomtudományos és filozófiai viták szintjét.¹⁵ Az esemény nála is alapvetően a struktúra ka-tegóriájának kontrasztjában került meghatározásra. Ez azonban azt is jelenti, hogy saját elméleti kereteinek kialakításához Kosellecknek nem kellett „visszatérnie” az esemény kér-

¹¹ Megjegyzendő, hogy Braudel esetenként maga is megengedően nyilatkozott a hosszú időtartam képlékenységét illetően, például mikor így fogalmazott: „minden hosszú időtartam megtörik egy napon, soha nem egy csapásra, soha nem teljes egészében, de igenis történnek szakadások.” Idézi: Leduc, Jean: *A történések és az idő. Elméletek, kérdések, írásmódok*. Ford. Novák Veronika, Po-zsony, 2006. 47. E kérdés részletes vizsgálatához lásd: Boutier, Jean: *Fernand Braudel als Historiker des Ereignisses*. In: Sutter, Andreas – Hettling, Manfred (Hrsg.): *Struktur und Ereignis*. Göttingen, 2000. 138–157.

¹² Vovelle: *L'histoire et la longue durée*, 97. Vovelle az ilyen kutatásokra példaképpen Paul Bois, Maurice Agulhon és a saját történeti munkáit említi. E kérdéshez lásd még Emmanuel le Roy Ladurie írását, aki szintén az esemény kérdésének beilleszthetőségét tárgyalja – Paul Bois példáján – a strukturális történetírás keretei közé: *Événement et longue durée dans l'histoire sociale: l'exemple chouan*. In: Le Roy Ladurie: *Territoire de l'historien*. Paris, 1973. 169–186.

¹³ Revel: *Visszatérés az eseményhez: historiográfiai áttekintés*, 26–28. Ford. Czoch Gábor.

¹⁴ Koselleck, Reinhart: *Elmúlt jövő. A történeti idők szemantikája*. Ford. Hidas Zoltán – Szabó Már-ton. Budapest, 2003. 169.

¹⁵ Fontos ebből a szempontból, hogy Koselleck elméletét a történeti struktúra és esemény viszonyá-ról az 1960 és 1970-es évek fordulóján dolgozta ki azoknak a szisztematikus eszmecseréknek kö-zönhetően, melyeket ekkoriban egyebek mellett a német hermeneutikai és befogadás-esztétikai iskolák képviselőivel folytatott. Vö. Koselleck, Reinhart – Stempe, Wolf-Dieter (Hrsg.): *Geschichte – Ereignis und Erzählung*. München, 1973.

déséhez, mert ez a problematika a számára releváns történetelmélet szintjén bizonyos módon mindig is terítéken volt.

E problémakörrel szemben a történetírás narrativista felfogásai sok tekintetben valóban új elméleti tételeket hoztak fogalomba az 1970-es évek végétől kezdve. A források adottságainak és a történész gyakorlatának „szövegként” való felfogása, a cselekményesítés és a történeti magyarázat közös nevezőre hozása, a reprezentáció kérdésének a nyelvi jelek tartományára való korlátozása mind olyan motívumok, amelyekkel ezek a megközelítések túlléptek a korábbi struktúra – esemény kategóriapár alkalmazásában rögzített elméleti pozíciókon. A történetírói gyakorlatban a narráció perdöntő alapponását hirdető elméletek ennyiben joggal nevezhetők gyökereikben „poszt-strukturalistának”.¹⁶ Sajátos módon azonban az „elbeszéléshez való visszatérésben” legtöbbször éppen a történeti esemény jellegzetességeinek szentelt elméleti figyelem sikkadt el. Lawrence Stone vagy Peter Burke e tekintetben mérföldkőnek tekintett és sokat hivatkozott cikkei alig-alig említik az esemény kérdését.¹⁷ Ugyanígy Hayden White *Az elbeszélés kérdése a mai történelemelméletben* című összefoglalónak szánt írásában egyáltalán nem tesz említést az esemény „újjászületéséről”. Ehelyett világossá teszi, hogy a történeti eseményt olyan adottságnak tekintti, melynek jelentését kizárólag a narratív cselekményesítés és történetalkotás szabályai határozzák meg. Mit írja, „bármely valóságos eseménysor számtalan módon fűzhető cselekménnyé, számtalan történetfajtaiban mesélhető el. [...] Ezért az eseményeket a történettípus kiválasztása és annak alkalmazása ruházza fel jelentéssel.”¹⁸ Ez a lépés a narrativista álláspont egyik alap-egységének tekinthető. Mindez azonban egyértelművé teszi azt is, hogy ebben a keretben az eseménynek juttatott szerep valójában nem több annál, mint hogy a nyelvi jelentés és ábrázolás egyik lehetséges narratív referenciapontja legyen. Ennyiben itt nem az válik lényegessé, hogy történeti értelemben mi is számít „eseménynek” – vagyis milyen környezeti, társadalmi, tapasztalati és kulturális jellemzők avatnak egy eseményt valós történeti létezővé –, hanem az, hogy milyen figuratív-narrációs műveleteknek köszönhetően ábrázolható a történeti diskurzusban. Azáltal viszont, hogy így az esemény kérdését lényegében függővé teszi a nyelvi reprezentáció tematikájától, a narrativista történetelméletek inkább a történeti esemény problémájának *semlegesítéséhez* járultak hozzá, mintsem elméleti újraértékeléséhez.¹⁹

A fentebb elemzett folyamatok miatt egyáltalán nem tűnik okafogyottnak a kérdés felvetése, hogy végeredményben miben is áll az esemény „újjászületésének” önálló elméleti, módszertani hozadéka a történeti kutatások szempontjából. Vajon nem az-e a helyzet, hogy dacára látványos belépőjének mintegy negyven évvel ezelőtt a történetírás és a történetelmélet színterére, az esemény rehabilitációja valójában messze elmaradt saját elméleti lehetőségei mögött, és alig-alig váltotta be az ide kapcsolható tudományos ígéretekét? Itt azonban nem arról van szó, mintha az utóbbi évtizedekben a történészek ne álltak volna elő idő-

¹⁶ Kellner, Hans: *Narrativity and History: Post-Structuralism and Since*. History and Theory, vol. 26. (1987) 1–29.

¹⁷ Vö. Stone: *Az elbeszélés újjászületése*, illetve Burke: *Eseménytörténet és az elbeszélés újjászületése*, id. művek.

¹⁸ White, Hayden: *Az elbeszélés kérdése a mai történelemelméletben*. In: uő: *A történelem terhe*. Budapest, 1997. 180. Ford. Berényi Gábor.

¹⁹ Tüneteszerű ebből a szempontból, hogy a *History and Theory* folyóirat a „történeti események reprezentációja” témának szentelt 1987-es számában valamennyi írás a történeti narratívák kérdését tárgyalta, miközben ezek közül kizárólag John Passmore néhány oldalas cikke reflektált valamelyest a történeti esemény kérdésére. Vö. *History and Theory*, vol. 26. (1987) December.

ről-időre invenciózus elméleti megközelítésekkel a történeti esemény kérdése kapcsán. Ilyen megközelítésekre számos példa akad.²⁰ Ám az ezek közötti elméleti vagy módszertani kapcsolatok vajmi kevéssé rajzolják ki egy olyan felfogás körvonalait, mely alapot adna arra, hogy a történeti esemény fogalmát teoretikus szempontból kidolgozottnak vagy modellértékűnek tekintsük. Ha például az amerikai történész William H. Sewell sokat hivatkozott elméletében a történeti események sajátosságát a „társadalmi struktúrák átalakításának” kitüntetett pillanataiban (mint a Bastille bevétele) ragadja meg,²¹ akkor ez az elképzelés alig-alig rezonál az olyan megközelítésekkel, melyek a történeti esemény fogalmát inkább az egyedi és egyszeri társadalmi cselekvések és emóciók mikro-szintű történéseivel hozták összefüggésbe.²² Az is belátható, hogy a strukturalista paradigmán túl a történeti esemény kérdése saját jogán sokáig alig-alig keltette fel a történészek elméleti érdeklődését.²³ A narratív fordulat ebből a szempontból inkább elmaszkírozta, mintsem kidolgozta a történeti esemény elméletét. Az egyes társadalomtudományok és különösen az antropológiai elméletek történettudományos hatása valamennyire kompenzálta ezt a hiányt.²⁴ Ám a feladat, hogy az interpretatív antropológia által kínált *esetfelfogást* történeti *eseményelméletté* alakítsák, a legtöbbször itt is inkább követelmény maradt, mintsem megvalósított lépés.²⁵ Mindezt átfogalmazva: ha Paul Ricoeur és Jacques Revelt idézve elmondhatjuk, hogy a történészek eseményfogalma „szélsőségesen kétértelmű”,²⁶ illetve hogy a történeti esemény kapcsán fellángolt évtizedes vitákban „a használt fogalmak ma még nem stabilizálódtak”,²⁷ akkor vajon nem annak bizonyítéka-e ez, hogy az esemény kérdése mindeddig nem volt

²⁰ Lásd például: Boureau, Alain: *L'histoire et le stigmat de l'événement*. In: Jean-Luc Petit (éd.): *L'événement en perspective*. Paris, 1991. 141–156.; Suter: *Histoire sociale et événement historique*, id. mű; Ozouf Marignier, Marie-Vic – Verdier, Nicolas: *L'événement: un objet historique à emprunter*. Espace géographique, vol. 29. (2000) No. 3. 218–223.; Farge, Arlette: *Penser et définir l'événement en l'histoire*, Terrain, No. 38. (2002) 67–78.; Sewell, William H.: *Historical Events as Transformations of Structures: Inventing Revolution at the Bastille*. In: uő: *Logics of History*. Chicago, 2005. 225–270.; Jay, Martin: *Historical Explanation and Event: Reflections on the Limits of Contextualization*. *New Literary History*, vol. 42. (2011) 557–571., illetve a *Mélanges de l'École française de Rome. Italie et Méditerranée* periodika a történeti esemény kérdésének szentelt tematikus számát (vol. 104. No. 1. (1992)), valamint a következő gyűjteményes köteteket: Dolan, Claire (éd.): *Événement, identité et histoire*. Sillery, 1991.; Sutter (Hrsg.): *Struktur und Ereignis*, id. mű.

²¹ Sewell: *Historical Events as Transformations of Structures*, 228.

²² Vö. Farge: *Penser et définir l'événement en l'histoire*, id. mű.

²³ Különös módon az olyan munkák, melyekben a 1960–1970-es években a történeti esemény elméletének nem strukturális kifejtéséről volt szó, csekély hatást váltottak ki. Lásd például a francia területen Charles Morazé *La logique de l'Histoire* (Paris, 1967.) című művét, vagy még inkább Paul Veyne *Comment on écrit l'histoire?* kötetét. Veyne-t szokás a narratív fordulat képviselőjeként emlegetni. Elméletileg kétségkívül ehhez az állásponthez áll legközelebb, miközben időben megelőzi annak kialakulását. „Nominalista” álláspontja ugyanakkor sok fontos kérdésben távolságot tart a későbbi narratív történetelméletektől. A nyelvi képződmények kizárólagos privilegizálása helyett Veyne például történészi „vágy”, „kíváncsiság” és „választás” fontosságát is hangsúlyozza a történeti események leírásában. Veyne, Paul: *Comment on écrit l'histoire? Essai d'épistémologie*. Paris, 1971. 50–85. E fejezet részleteit magyarul lásd: Veyne: *Kommentár a történetírásról*. In: Gyurgyák János – Kisantal Tamás (szerk.): *Történetelmélet I*. Budapest, 2006. 218–231.

²⁴ Itt különösen Clifford Geertz és Marshall Sahlins elméleteire gondolhatunk.

²⁵ Kivételként lásd: Sewell, William H.: *Theory of Event*. Marshall Sahlins „Possible Theory of History”. In: uő: *Logics of History*, 197–224.

²⁶ Ricoeur, Paul: *Temps et récit*. Vol. 1. Paris, 1983. 288.

²⁷ Revel: *Visszatérés az eseményhez: historiográfiai áttekintés*, 35.

képes elméletileg megalapozott és fogalmilag kidogozott formában színre lépni a történelmi diskurzus terepén. Hasonlóan nem tanulságok nélküli, bár némiképp túlzó William H. Sewell egy közelmúltbeli megjegyzése, mely szerint „egészen mostanáig az eseményről való írás a történészeket nem vette rá arra, hogy az eseményről mint elméleti kategóriáról gondolkodjanak”.²⁸ Akárhogy is van, a tény, hogy kifejezetten a történelmi esemény kérdésének szentelt historiográfiai-elméleti munka csak néhány évvel ezelőtt látott napvilágot történész tollából,²⁹ megerősítheti benyomásunkat: az elmúlt évtizedek európai és amerikai történetírásában az esemény fogalmát és alkalmazási lehetőségeit ténylegesen kidolgozó elméleti erőfeszítések messze elmaradtak az esemény „újjászületését” hirdető historiográfiai deklarációk mögött. E kérdés feldolgozása meg sem közelítette azt a teoretikus színvonalat, amelyet a történészek korábbi generációi például a *longue durée*, a történelmi struktúrák vagy a szeriális modellek kidolgozásában elértek. Mindehhez pedig hozzátehetjük: az esemény értelmezése kapcsán a legjelentősebb elméleti újításokat az 1960-as évektől leginkább a filozófiai megközelítéseknek köszönhetjük. A filozófusok viszont ezen a terepen kezdettől fogva egészen más pályákon mozogtak.

Az esemény filozófiái: a beváltott ígéretek

A tény, hogy az elmúlt évtizedekben az esemény „visszatérését” a történetírás bevett tárgyai közé igencsak rapszodikus elméleti munka kísérte, kiegészíthetjük egy másik, nem kevésbé sokatmondó körülménnyel. Nevezetesen arról van szó, hogy pontosan ugyanazokban az évtizedekben, amikor az esemény kérdése újra felkeltette a történészek érdeklődését, e tematika egyúttal máig tartóan a legváltozatosabb filozófiai megközelítések kiemelt tárgyává vált Európában és az angolszász államokban.³⁰ Egyúttal elmondható, hogy ez a látványos elméleti konjunktúra szinte teljesen hidegen hagyta a történészeket. Ez a közömbösség fejtörést okozhat. Mert ha csak a kontinentális filozófia területére korlátozzuk is a figyelmünket, akkor sem tűnik túlzónak Alain Badiou kijelentése, mely szerint mára az esemény „a legtöbb kortárs filozófus közös terminusává vált”.³¹ Badiou szerint ez annak köszönhető, hogy ez a fogalom képes volt arra, hogy a filozófiai terepen napirenden tartsa a politikai forradalom, a szexuális felszabadítás, a művészi performansz és az episztemológiai törés motívumait.³² Akárhogy is értékeljük ezt a diagnózist, kétségtelen, hogy az esemény problémája olyan egymástól nagyban különböző filozófiai hagyományokban vált alapkérdéssé napjainkra, mint a legkülönbözőbb strukturalista és poszt-strukturalistának nevezhető áramlatok, a fenomenológiai filozófia és a Badiou vagy Slavoj Žižek képviselte poszt-marxista tradíció. Ha az első csoportra tekintünk, akkor láthatjuk, hogy az 1960-as évektől kezdve bizonyos strukturalista elméletek, majd az évtized végétől a strukturalizmus kritikájából kinövő filozófiai kezdeményezések egész sora avatta az esemény kérdését kitüntetett

²⁸ Sewell: *Theory of Event*, 198. Lásd Andreas Suter hasonló irányú megjegyzéseit az Annales iskola eseményhez való „visszatérése” kapcsán: *Histoire sociale et événement historique. Pour une nouvelle approche*. Annales. HSS, vol. 52. (1997) No. 3. 552–553.

²⁹ Vö. Dosse: *Renaissance de l'événement*, id. mű.

³⁰ Az esemény kérdéséhez az angolszász-analitikus filozófiai hagyományban, mellyel itt külön nem foglalkozom, lásd: Casati, Roberto – Varzi, Achille: *Events*. In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, <http://plato.stanford.edu/entries/events/> (letöltés: 2016. aug. 20.); Sohajda Ferenc: *Eset és esemény. A konkrétum történelmi vizsgálatának lehetőségei és jelentősége*. In: Szereres (szerk.): *A történész szerszámosládája*, 186–190.

³¹ Badiou, Alain: *Logiques des mondes. L'Être et l'événement 2*. Paris, 2006. 403.

³² Badiou: *Logiques des mondes*, 403.

értelmezési és elemzési problémává. Itt mindenekelőtt Louis Althusser, Michel Foucault, Jacques Derrida, Gilles Deleuze, Paul Ricoeur, Jean-François Lyotard és Jean-Luc Nancy munkáira gondolhatunk.³³ A fenomenológiai hagyományban elsősorban Martin Heidegger *Ereignis* fogalma teremtett alapot ahhoz, hogy az esemény fogalma a kortárs francia fenomenológiában kulcsterminussá váljon például Jean-Luc Marion, Marc Richir, Claude Romano és mások műveiben.³⁴ Az 1980-as évek végétől kezdve pedig Alain Badiou nagyszabású ontológiai kezdeményezése állította újra csak a filozófiai érdeklődés középpontjába az esemény fogalmát³⁵, melyet legutóbb Slavoj Žižek is témává tett.³⁶

Bármennyire eltérőek is az említett filozófiai vállalkozások alapállásukat, módszereiket és fogalmiságukat tekintve, a közöttük lévő összhang az esemény kérdésének juttatott ki-tüntetett szerepet illetően már-már *paradigmatikusnak* tekinthető. Fontos közös szempont az is, hogy Ricoeur kivételével mind elutasítják az esemény narratív felfogását vagy e kérdésnek a nyelvi reprezentáció tematikájába való beágyazását. Így aztán egyáltalán nem tűnik kudarcra ítélhetőnek, hogy némiképp absztrakt módon kiemeljük az esemény fogalmának néhány jellegzetességét, melyeket az említett filozófiai elméletek többé-kevésbé mind osztanak, úgy, hogy közben időlegesen figyelmen kívül hagyjuk a közöttük lévő lényeges különbségeket. Négy ilyen közös aspektusról lesz szó:

1. Egy esemény lényegét tekintve az *alakulás* vagy *keletkezés* jegye. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az esemény egy helyzet vagy állapot átalakulását jelöli, amennyiben valamely ott korábban nem létező vagy nem megmutakozó adottság egy csapásra vagy fokozatosan létezővé vagy megmutakozóvá válik. Eseményszerű tehát az, ha egy adott helyzetet vagy állapotot egy eddig abban nem jelenlévő jelenség felbukkanása átalakít. Másrészről, és ezzel összefüggésben, az esemény mindig új értelem vagy jelentés-összefüggés kialakulásával jár. Ebből a szemszögből az eseményt úgy kell felfogni, mint egy időben meghatározott tö-

³³ Csak a legfontosabb munkákra szorítkozom: Althusser, Louis – Balibar, Étienne: *Lire le Capital I*. Paris, 1968. 112–149. (magyarul részletek: Althusser, Louis: *Marx – az elmélet forradalma*. Budapest, 1968. 146–177.); Derrida, Jacques: *Marx kísértetei*. Pécs, 1995.; Derrida Jacques et al: *Dire l'événement, est-ce possible?* Paris, 2001.; Derrida, Jacques – Habermas, Jürgen: *Le « concept » du 11 septembre*, Paris, 2003 (magyarul részlet: *Szeptember 11. „fogalma”*. 2000, 18. évf. (2006) 6. sz. 3–12.); Deleuze, Gilles: *Logique du sens*. Paris, 1969.; Deleuze, Gilles: *Le Pli. Leibniz et la baroque*. Paris, 1988.; Foucault, Michel: *A diskurzus rendje*. In: uő: *A fantasztikus könyvtár*. Budapest, 1998. 50–74.; Ricoeur, Paul: *Temps et récit*. Vol. I. Paris, 1983. 137–172., 287–312.; Ricoeur, Paul: *La mémoire, l'histoire, l'oublié*. 2000. Paris, 307–338., 574–592.; Lyotard, François: *L'Inhumain: Causeries sur le temps*. Paris, 1988.; Nancy, Jean-Luc: *Le surprise de l'événement*. In: uő: *Etre singulier pluriel*. Paris. 1996. 185–202.

³⁴ Marion, Jean-Luc: *Étant donné. Essai d'une phénoménologie de la donation*. Paris, 1997. 225–250.; Marion, Jean-Luc: *L'événement ou le phénomène advenant*. In: uő: *Du surcroît. Études sur les phénomènes saturés*. Paris, 2001. 37–66.; Richir, Marc: *Du sublime en politique*. Paris, 1991.; Richir, Marc: *Narrativité, temporalité et événement dans la pensée mythique*. Annales de Phénoménologie, No. 1. (2002) 149–165.; Romano, Claude: *L'événement et le Monde*. Paris, 1998.; Romano, Claude: *L'événement et le Temps*. Paris, 1999.; Romano, Claude: *Il y a : essais de phénoménologie*. Paris, 2003.; Romano, Claude: *L'Aventure temporelle: trois essais pour introduire à l'herméneutique événementiale*. Paris, 2010. Lásd még: Marquet, Jean-François: *Singularité et événement*. Grenoble, 1995.; Dastur, Françoise: *Dire le temps*. Paris, 1994.; Mensch, Dieter: *Was sich zeigt. Materialität, Präsenz, Ereignis*. München, 2002.

³⁵ Badiou, Alain: *L'Être et l'événement*. Paris, 1988.; Badiou: *Logiques des mondes. L'Être et l'événement 2.*, id. mű; Badiou, Alain: *Le réveil de l'histoire*. Paris, 2011.

³⁶ Žižek, Slavoj: *Event: A Philosophical Journey Through a Concept*. London, 2014.

rést és történést, mely nem egyszerűen változás, hanem éppen az, aminek köszönhetően a változás felfogható, megérthető vagy utólag detektálható lesz. Egyúttal ez az, ami az időbeli változást egyszerre egyvedivé és hatásossá teszi.

2. Egy eseményt nem lehet meghatározni vagy levezetni sem egyetlen okból, sem az okok csoportjából. Vagyis értelmezésük nem rendelhető alá kauzális magyarázatoknak. Ez nem azért van, mintha az események ok nélkül történének, hanem azért, mert ezek épenséggel az ok-okozati viszony egy új rendjének felbukkanását idézik elő a kauzálisan meghatározott viszonyok egy adott rendszerében. Más szavakkal, az események a történések úgynevezett bifurkációs vagy elágazási pontjait hozzák létre vonatkozási terepeiken. Következésképpen az eseményeket nem lehet sem megjósolni, sem előrelátni. Alapjegyük az, hogy meglepetést okoznak. Ennyiben viszont meghatározásuk vagy értelmezésük lehetetlen pusztán az őket lehetővé tévő rendszerek adottságaira vagy terminusaira támaszkodva.

3. Az események *szingularitások*, egvediségek, ami azt jelenti, hogy lehetetlen, hogy bármikor is azonos módon ismétlődjenek. Az események csakis saját magukhoz viszonyítva bírnak az identitás jellemzőjével, ezért ha megtörténnék, ontológiai értelemben múltatlanná és időben rögzítetté válnak, azaz nem tehetők meg nem történtté. Ennélfogva az időbeli változás kiemelt nyomait alkotják. Mi több, egy adott rendszeren belül bifurkációs pontokként pontosan az egymástól elváló vagy széttartó létsíkok kialakítását érik el. Az események megteremtik saját lefutásuk idejét és terét. Ez azonban azt is jelenti, hogy a történések, amelyeket az események megjelenítenek, szigorúan szólva a realitás és nem a reprezentáció rendjébe tartoznak. Vagyis az események értelmezése a történések és történeti valóság ontológiailag pregnáns fogalmait implikálja, mielőtt még lehetővé válna különféle nyelvi jelentéseik és reprezentációik helyzeti és időbeni szóródásának számbavétele.

4. Egy esemény mindig egyszerre *több alany* vagy *cselekvő* jelenlétét szükségszerűsíti, mert még akkor is feltételezi megtörténtének át- és továbbadhatóságát, ha csak egyetlen tanúja van. Ugyanakkor mégsem értelmezhetők pusztán úgy, mintha közösségi vagy kollektív történések esetei lennének. Az esemény megtörténte inkább az a mód, amelynek köszönhetően egyes közösségek vagy társadalmi csoportok történetileg ki- vagy átalakulnak. Következésképpen az eseményt nem lehet a mindenkori cselekvők egyéni vagy társadalmi szempontjából egyszerűen levezetni. Ehelyett arról van szó, hogy egy eseményt saját ágenciája vagy hatóképessége teheti alkalmassá arra, hogy kialakítsa a cselekvés új lehetőségeit, vagy eddig nem látott értelmet adjon a cselekvés vagy interakció közösségi aktusainak.

A történések idegenkedése vagy távolságtartása ezektől a filozófiai elgondolásoktól nagyon is érthető, ha azokat a fogalmi kereteket vesszük alapul, melyek kontextusában az esemény kérdése itt kidolgozásra kerül. Kétségtelen, hogy az a lényegét tekintve ontológiai és tapasztalatelméleti szempontrendszer, amely a legtöbb esetben e koncepciókban teret nyer, nem egykönnyen engedi át magát a történet- vagy társadalomtudományos feldolgozásnak. Ráadásul nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt sem, hogy az egyes említett filozófiai elméletek irányultsága és fogalmisága egymástól nagyból nagyban eltérő értelmezési keretekre és hagyományokra épít. Míg a fenomenológiai megközelítések általában a német filozófiai hagyomány fogalmilag zártabb kontextusait hozzák játékba, addig Derrida, Deleuze, Lyotard vagy Nancy elgondolásai módszertanilag képlékeny és társadalomtudományos szemszögből némiképp ezoterikus nyelvezetet kínálnak, mellyel élesen szemben áll például Badiou-nak a marxizmus politikai szótárát a modern halmazelmélet matematikai formulával ötvöző elemzésmódja. Kétségtelen az is, hogy ezekben az elméletekben az esemény általában vett filozófiai kérdése és a történeti esemény sajátos tartománya közötti összefü-

gés vagy különbség kérdése gyakran elsikkad. Ugyanakkor messzemenőig túlzónak tűnik François Dosse megjegyzése, mely szerint az esemény filozófiai „kudarcot vallanak” abban, hogy „számot adjanak az esemény történeti természetéről”.³⁷ Épp ellenkezőleg, feltűnő, hogy az esemény említett filozófiai koncepcióiban az időbeliség *történeti* és *társadalmi* referenciái gyakorta kiemelt vonatkoztatási pontoknak számítanak. Vagyis ezekben az elméletekben az esemény kérdése mint a keletkezés, okozatiság, egyediség és kollektivitás ontológiai koncepciója számos esetben közvetlenül utat talál a történelem kérdéséhez.

A kortárs fenomenológiában az esemény és a történelem kérdésének felvetését már maga az a hagyomány is plauzibilissé teszi, melyre a francia fenomenológusok a legtöbbször építenek. Saját problematikájuk szintjén e kapcsolat tisztázása már Heidegger vagy Husserl számára is fontos kérdésként jelentkezett.³⁸ Ezt azonban messze meghaladja az a mód, ahogyan például Marc Richir a történeti-politikai tapasztalat és eseményképződés kérdését részben a Francia Forradalom egyes történeti olvasatait (Jules Michelet, Edgar Quinet) értelmezve fejti ki a *Du sublime en politique* című könyvében.³⁹ Az eseményt ebben a kontextusban a belga fenomenológus szerint az definiálja, hogy egy társadalom egy adott történeti (forradalmi) pillanatban radikálisan magára marad saját szimbolikus univerzumának meghatározásában. Az ilyen történeti pillanatok jellemzéséhez ráadásul Richir a „fenséges” kanti fogalmát hívja segítségül, mely fogalom a kortárs történelemelméletben újabban a figyelem előterébe került.⁴⁰ A történeti esemény kérdésköre ezen túlmenően megjelenik mind Jean-Luc Marion, mind Claude Romano írásaiban. Kétségtelen, hogy ezekben a koncepciókban elsősorban nem a történetírás műveletei által kidolgozott történelem fogalomról van szó. Az esemény fogalma e szerzőknél inkább arra szolgál, hogy általa – a fenomenológiai megközelítés elveihez híven – a történeti értelemképződés *tapasztalati* aspektusai kerüljenek megvilágításra. Ám épp ezért azt állítani – mint azt Dosse teszi –, hogy e szerzők arra törekednének, hogy „abszolútizálják a fenomenológiai és történeti regiszterek közötti különbséget”, félreértésnek tűnik.⁴¹ Marionnál például a történeti esemény fogalma kifejezetten a tapasztalatilag kimeríthetetlen – úgynevezett telített (*saturé*) – vagyis racionálisan felmérhetetlen és teljesen sohasem objektíválható tapasztalati adottságok egy válfajaként jelentkezik.⁴² Romanonál pedig arról van szó, hogy az események mint előre át nem látható történések megnyitják egy történet és ezen keresztül egy történelem lehetőségét az emberi tapasztalat dimenziójában.⁴³ Kétségtelen, hogy a francia fenomenológusok kísérletet sem tesznek arra, hogy koncepcióikhoz a történeti diskurzusok tárházában keressenek támpontokat vagy ellenpéldát. Ez azonban nem ad kellő alapot arra, hogy elgondolásaikat alkalmatlannak nyilvánítsuk a történeti használat számára.⁴⁴ Egyes kommentátorok például egészen a történeti gyakorlattal való konkrét összehasonlí-

³⁷ Dosse: *Renaissance de l'événement*, 133.

³⁸ E kérdéshez lásd: Gerhard Funke: *Phenomenology and History*. In: Natanson, Maurice (ed.): *Phenomenology and the Social Sciences*. Vol. 2. Evanston, 1973. 3–101.

³⁹ Richir: *Du sublime en politique*, id. mű.

⁴⁰ Vö. Ankersmit, Frank R.: *Sublime Historical Experience*. Stanford, 2005.; Ankersmit, Frank R.: *A történelmi tapasztalat*. Budapest, 2004. Ankersmit egyébként nem hivatkozik Richir művére. Elméletének értelmezéséhez lásd: Simon Zoltán: *Tapasztalat, jelenlét, történelem*. Aetas, 28. évf. (2013) 1. sz. 160–177.

⁴¹ Dosse: *Renaissance de l'événement*, 96.

⁴² Marion: *Étant donné*, 225–228.

⁴³ Romano: *L'événement et le temps*, 292–303.

⁴⁴ Amint azt Marlène Zarader teszi. Zarader: *L'événement entre phénoménologie et histoire*. Tijdschrift voor Filosofie, vol. 66. (2004) No. 2. 287–321.

tásokig elmentek Marion és Romano koncepcióinak értelmezésében, sőt ezen a terepen az alkalmazás konkrét javaslatára is van példa.⁴⁵

Az esemény filozófiai kérdése Derrida, Deleuze vagy Badiou írásaiban sem marad elválasztható a történelem kérdéskörétől. Olyannyira nem, hogy Derridánál e problematika kidolgozásának egyik markáns megfogalmazása kifejezetten a történetiség kontextusára tekintettel történik. Francis Fukuyama elhíresült, az államszocialista rendszerek összeomlását és a liberális demokráciák térnyerését a „történelem végével” azonosító tételével szemben Derrida az esemény tematikáját szegezi szembe a *Marx kísértetei* című könyvében. Ebben a használatban az esemény azonban nem pusztán a történések megszokott menetének megtörését vagy valamilyen új jelenség felbukkanását jelenti. Inkább még alapvetőbben a történetiség lehetőségét fenntartó jövőre való kalkulálhatatlan nyitottságról és társadalmi szinten a dolgok másképp történésében rejlő radikális alteritás eshetőségéről van szó. Derrida számára ebben az értelemben az általában vett történelem megértéséhez szükséges az, hogy megértsük az esemény eseményszerűségét, mely utóbbi a meglepetés, egyediség és „a várakozási horizont nélküli várakozás”⁴⁶ formáiban jelentkezik. Gilles Deleuze elméletében – aki saját állítása szerint „valamennyi művében az esemény természetét kutatatta”⁴⁷ – a történeti szempontrendszer eleve meghatározó: a francia történész és író Charles Péguy és az 1968-as májusi események hatása döntő módon járult hozzá koncepciójának kialakításához. Ha Deleuze igyekszik is szembeállítani eseményt és történelmet egymással, ez azért történik, hogy kiemelje az alakulás és keletkezés (*devenir*) jelentőségét az eseményszerű létezés kialakításában. Ezzel azonban épp azt éri el, hogy az eseményt a történeti módon való létezés generikus elemévé avatja.⁴⁸

Alain Badiou hasonlóan alapvető jelentőséget tulajdonít a történeti esemény fogalmának, amelyben a precedens nélküli, illetve az adott kereteket gyökeresen kikezdeni képes társadalmi történések archetípusát látja. Badiou szerint a történelem dimenzióját alapvetően az anormális, instabil, szabálytalan jelenségek lehetősége alakítja ki, s ezen a kereten belül az események mint lokális és szinguláris történések adják annak értelmét és diktálják ritmusát.⁴⁹ A Francia Forradalom vagy 1968 májusa mellett Badiou olyan történeti eseményeket elemez ebből a nézőpontból, mint az 2011-es arab tavasz felkelései. Az esemény ebben az értelmezési keretben az, ami lehetővé teszi, hogy a társadalmi szintéren mindaddig nem létezőnek tekintett cselekvők és történések (például az érintett arab országok városi népessége és azok térfoglalása) egy csapásra maximális jelentőségre tegyenek szert.⁵⁰ Az így definiált esemény jelentőségét az iránta tanúsított cselekvési hűség tartja fent, s együt-

⁴⁵ Vö. Gschwandtner, Christina: *Degrees of Givenness. On Saturation in Jean-Luc Marion*. Bloomington. 2014. 25–50.; Greisch, Jean: *L'événement et ses traces*. Transversalités, No. 96. (2005) 39–52.; Jay: *Historical Explanation and Event*, id. mű.

⁴⁶ Derrida: *Marx kísértetei*, 181. Derrida és a történelem kérdéséhez lásd: Sim, Stuart: *Derrida és a történelem vége*. Pécs, 2002.

⁴⁷ Deleuze, Gilles: *Pourparlers*. Paris, 1990. 194.

⁴⁸ A deleuze-i eseményfogalom értelmezéséhez lásd: Moldvay Tamás: *E mint Esemény*. Tiszatáj, 70. évf. (2016) szeptember, 46–59., Zourabichvili, François: *Deleuze. Une philosophie de l'événement*. Paris, 1994.

⁴⁹ Badiou: *L'Être et l'événement*, 193–198. A történelem és esemény kérdéséhez Badiou-nál lásd: Meillassoux, Quentin: *Histoire et événement chez Alain Badiou*, ftp://ftp2.marxau21.fr/marxau/reserve/Meillassoux_Paris-fevo8.pdf (letöltés: 2016. aug. 2.)

⁵⁰ Badiou: *Le réveil de l'histoire*, 85–90.

tal ez a jellemző az, ami Badiou szerint megnyitja az idővel való társadalmi kalkulálás új lehetőségeit, vagyis az idő „felfedezését” és a történelem „ébredését”.⁵¹

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy Louis Althusser, Michel Foucault vagy Paul Ricoeur munkáiban már az 1960-as évek vége óta az esemény kérdésének olyan tematizálásáról volt szó, amely kifejezetten közel kívánta magát tudni a történettudomány által felvetett elméleti kérdésekhez, akkor a történeszek majdnem teljes érdektelensége az esemény filozófiai megközelítései iránt már-már konokságnak tűnik. Althusser erőteljes elméleti kezdeményezése a történelem elméletének marxista megalkotására oly módon igyekezett kidolgozni a történeti tényszerűség és eseményszerűség strukturális elméletét, hogy azt közvetlen összefüggésben hozta a történeti idő problematikájával, s ebben a munkában kritikusan kitekintett az ezen a téren mérvadó történeti elképzelésekre is.⁵² Ezzel egy időben Foucault a strukturalista örökségtől való eltávolodásában már *A tudás archeológiája* című művében egy olyan történeti diskurzuselemzést javasolt, amelynek alapanyaga az „események populációja a beszéd (*discours*) általános terében”.⁵³ Vagyis annak vizsgálatát javasolta, hogy miért és hogyan jelenik meg egy adott történeti pillanatban és helyen, majd él tovább ismétléseiben és átalakulásaiban egy adott tudományos, filozófiai, politikai kijelentés a maga eseményszerű ritkaságában és egyediségében. A „beszédesemények” leírásának ez a programja kifejezett történettudományos vonatkozásokat is kapott Foucault *A diskurzus rendje* című, a Collège de France-ban tartott 1971-es székfoglaló előadásában,⁵⁴ hogy azután az esemény tematikája változatos módon bukkanjon fel későbbi előadásaiban is, például az igazság problematikája kapcsán.⁵⁵ Ricoeur számára szintén a strukturalizmus kritikája jelentette a kiindulópontot,⁵⁶ innen azonban az esemény kérdése nála már az 1970-es évek legelején utat talált a történetiség, cselekvés és narrativitás összefüggéseinek hermeneutikai elemzéséhez.⁵⁷ E koncepció a *Temps et récit* című trilógia első kötetében nyerte el legkiforrottabb formáját, ahol Ricoeur annak a tézisnek a bizonyítására vállalkozott, mely szerint a „történeti esemény fogalma nem különbözik radikálisan a narratív cselekményszöveés kialakította eseményektől”.⁵⁸ Ez az álláspont Ricoeur számára végig alapvető maradt, még ha utolsó nagy történetelméleti munkájában a történetírói „műveletek” kérdését a dokumentálás, valamint a magyarázat és megértés szintjein bizonyos módon elválaszthatónak ítélte is a narratív cselekményszerűsítés problémájától.⁵⁹

⁵¹ Badiou: *Le réveil de l'histoire*, 105–106.

⁵² Lásd Althusser meghatározását a történeti tényről és eseményről mint amely „változást idéz elő a fennálló strukturális viszonyokban”, illetve kitekintését az Annales iskola történészeinek időfogalmára, Althusser–Balibar: *Lire de Capital I.* 127., 119–120. (magyarul részlet: Althusser: *Marx – az elmélet forradalma*, 153.)

⁵³ Foucault, Michel: *A tudás archeológiája*. Budapest, 2001. 38. Ford. Perczel István.

⁵⁴ Foucault: *A diskurzus rendje*, 66–67. Ford. Török Gábor.

⁵⁵ Foucault, Michel: *Le pouvoir psychiatrique. Cours au Collège de France, 1973–1974*. Paris, 2003. 237–238. Az esemény problematikájáról Foucault-nál lásd: Farge, Arlette: *L'instance de l'événement*. In: Dominique Franche et al (éd.): *Au risque de Foucault*. Paris, 1997. 19–29.; Dosse: *Renaissance de l'événement*, 145–150.

⁵⁶ Ricoeur, Paul: *La structure, le mot, l'événement*. In: uő: *Le Conflit des interprétations*. Paris, 1969. 80–97.

⁵⁷ Ricoeur, Paul: *Événement et sens*. Archivio di Filosofia (Rivelazione e storia), vol. 41. (1971) No. 2. 15–34. Újra kiadva in: Petit (éd.): *L'événement en perspective*, 15–34.

⁵⁸ Ricoeur: *Temps et récit*, vol. 1. 289.

⁵⁹ Ricoeur: *La mémoire, l'histoire, l'oublié*, 167–174.

Történetírás, filozófia és az esemény: az elmaradt újjászületés

Tagadhatatlan, hogy a filozófiai elgondolások és érvek jó ideje már rossz hírnévnek örvendenek a történészek körében. Erősen kritikus vagy akár elutasító magatartással viseltetni a történelemfilozófiával szemben pedig szinte szervesen hozzátartozik sok mai történész szakmai hitvallásához. E helyzet kialakulásának magyarázata hosszas eszme-, tudomány- és intézménytörténeti kutatásokat követelne.⁶⁰ Bizonyosnak látszik, hogy a 20. század domináns történelemfilozófiai áramlatai közül a fenomenológiai hagyomány erősen tudományellenes attitűdje, illetve a hegeli–marxi vonalat követő filozófiai vállalkozásoknak a történeti kutatást ideológiai szempontokkal ötvöző gyakorlata joggal idegeníthette el a történészi szakma képviselőit az ilyen típusú elméleti munkáktól. Azonban az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy a történészekre jellemző filozófiaellenesség sokkal kevésbé volt radikális a gyakorlatban, mint az elméleti deklarációk szintjén. A francia *Annales* iskola esetében például a történelem filozófiai megközelítéseivel szembeni deklarált elutasítás a kezdetektől szinte paradigmatis formát öltött. De még ebben az esetben is kimutatható, hogy ha konkrét történészi kutatásokhoz kötődő elméleti kérdésekről volt szó, akkor a filozófiai elgondolásokkal szembeni nyitottság adott esetben integráns részévé tudott válni a történetírói szakmai munkának.⁶¹

Ezért még ha a történészeknek sok esetben jó okuk volt is arra az elmúlt évtizedekben, hogy idegenkedjenek a történelem filozófiai megközelítéseitől, ez az attitűd sem történeti, sem episztemológiai szempontból nem tekinthető modellértékűnek. Gérard Noiriel érvelése, mely szerint a filozófiával való kacérkodás inkább szétzilálja, mintsem felpeszsdíti a történetírás szakmai kereteit,⁶² csak abban az esetben volna konkluzív megállapításnak tekinthető, ha a filozófiai elméletek történészi használatának csak egyfajta módját tartanánk elképzelhetőnek. Valójában a filozófia elméleti túlsúlya akkortól érvényesül jó eséllyel nyomasztóan a történeti terepen, mihelyt kizárólagos vagy markánsan normatív álláspontok forrásaként tekintünk rá. Semmi nem akadályozza meg azonban azt, hogy a filozófiai elgondolásokat *használati* vagy *heurisztikus* szemszögből vegyük tekintetbe, és ezen a címen próbáljunk belőlük profitálni a konkrét történeti kutatásokban. Ha például Georges Duby konstruktív módon volt képes használni a filozófus Cornelius Castoriadis „társadalmi képzelet” (*imaginaire sociale*) fogalmát a középkori európai mentalitásokról szóló nagy munkájában,⁶³ akkor a filozófia ehhez hasonló használata nagyon is elképzelhető és indokolt lehet más esetekben, akár a történeti esemény kapcsán is. Az egyes filozófiai fogalmak modellértékű használata pedig megnyithatja az utat afelé, hogy az ebből leszűrt elméleti következtetések beépüljenek a történetírás saját teoretikus eszköztárába. Mindenesetre furcsa felfogása volna a diszciplináris nyitottságnak – mely Reinhart Koselleck szerint a történetírás elméleti szükségletének egyik döntő jellemzője⁶⁴ –, ha a filozófiai megfontolá-

⁶⁰ Egy részben ilyen ambíciójú kutatásra példaként lásd: Noiriel, Gérard: *A történetírás „válsága”. Elméletek, irányzatok és viták a történelemről tudománnyá válásától napjainkig*. Budapest, 2001.

⁶¹ E kérdés részletesebb elemzéséhez lásd tanulmányomat: Takács Ádám: *Barát vagy ellenség? A filozófia, az Annales iskola és a kortárs tanulságok*. In: Erdősi Péter – Klement Judit (szerk.): *Vis-à-vis: Tanulmányok az Atelier fennállásának 25. évfordulójára*. Budapest, 2015. 27–49.

⁶² Noiriel: *A történetírás „válsága”, 147–149.*

⁶³ Duby, Georges: *Les trois ordres ou l'imaginaire de féodalisme*. Paris, 1978. 166., 203., 424. Az elmélet, illetve a filozófia történészi használata egyik fontos témája Duby és a filozófus Guy Lardreau beszélgetéseinek, Duby, Georges – Lardreau, Guy: *Párbeszéd a történelemről*. Budapest, 1993.

⁶⁴ Koselleck, Reinhart: *Zeitschichten. Studien zur Historik*. Frankfurt am Main, 2000. 298.

sok eleve partvonalon kívülre kerülnének azon a történelmi munkaterepen, ahol az újszerű antropológiai vagy szociológiai koncepciók hagyományosan szinte mindig elméleti érdeklődésre tarthatnak számot.

A történelmi esemény kérdését a történetírás és filozófia kapcsolatának historiográfiai és eszmetörténelmi kontextusába helyezve fontos tanulságok levonására nyílhat alkalom. Mindenekelőtt arról van szó, hogy az eseményhez való „visszatérés” időszakában, azaz az 1960-as és 1970-es évek fordulóján a történészek korántsem mutatkoztak feltétlenül érzéketlennek a filozófiai megfontolások iránt. E kérdés kapcsán dialógushelyzetek legalábbis kialakultak. Az azóta híressé vált 1966-os „The Languages of Criticism and the Sciences of Man” címmel a baltimori Johns Hopkins egyetemen megrendezett interdiszciplináris konferencián például az esemény kérdése több hozzászólásban is terítékre került.⁶⁵ Jacques Derrida azóta szintén híressé vált „Struktúra, jel és játék az embertudományok diskurzusában” című szövege mellett⁶⁶ a francia történész Charles Morazé is tárgyalta e kérdést az „L'invention littéraire” című előadásában.⁶⁷ Mi több, a Derrida előadásáról folyó vitában Morazé rámutatott arra, hogy hasonlóan a mitológiák nyelvtanának Claude Lévi-Strauss által javasolt elgondolásához, az „események nyelvtana” is megalkotható volna, majd hozzátette: „Azt gondolom, hogy a következő hónapokban, a következő években elkezdjük majd megtanulni, hogy miként is volna kialakítható az események e nyelvtana vagy inkább nyelvtanainak halmaza.”⁶⁸ Ugyanebben a vitában a filozófus Jean Hyppolite szintén mellett érvelt, hogy szükséges „a történetiséget az esemény formájában egyenesen a struktúra megvalósításának középpontjába integrálni”.⁶⁹

Az ehhez hasonló példák szaporíthatók. A francia filozófus Gilles Gaston Granger az 1960-as években több szövegében is foglalkozott a történetírás episztemológiájával s ezen belül az *Annales* iskola gyakorlatával.⁷⁰ Ez utóbbi kapcsán mutatott rá Granger arra, hogy a francia történészek „strukturális attitűdje” valójában szintetikus összefüggésben áll az „esemény tapasztalatával”.⁷¹ Ez a koncepció pedig egyértelmű hatással volt a történelmi esemény fogalmát a történetírói gyakorlat piedesztáljára emelő Paul Veyne 1971-es *Comment on écrit histoire?* című munkájára, melyet a szerző egyebek mellette Grangernek ajánlott.⁷² Ugyanebben az évben Michel Foucault „A diskurzus rendje” című előadásában már arról

⁶⁵ Maga a konferencia egyébként páratlan módon hozta össze a francia társadalomtudományok és filozófia olyan ekkori kiválóságait, mint René Girard, Charles Morazé, Lucien Goldmann, Tzvetan Todorov, Roland Barthes, Jean Hyppolite, Jacques Lacan, Jacques Derrida, Paul de Man és Jean-Pierre Vernant. Lásd: Macksey, Richard – Donato, Eugenio (eds.): *The Structuralist Controversy. The Languages of Criticism and the Sciences of Man*. Baltimore–London, 1972.

⁶⁶ Vö. Derrida, Jacques: *Struktúra, jel és játék az embertudományok diskurzusában*. Helikon, 40. évf. (1994) 1-2. sz. 21–34.

⁶⁷ Morazé, Charles: *Literary Invention*. In: Macksey–Donato (eds.): *The Structuralist Controversy*, 22–33. Érdemes megjegyezni, hogy Morazé ez idő tájt az *Annales ESC* folyóirat egyik főszerkesztője és az *Annales* szellemiségét megtestesítő Masion des Sciences de l'Homme intézet egyik alapítója.

⁶⁸ Macksey–Donato (eds.): *The Structuralist Controversy*, 269. Részben egy ilyen történelmi eseményelmélet kidolgozására vállalkozik Morazé 1967-es *La logique de l'Histoire* című könyvében.

⁶⁹ Macksey–Donato (eds.): *The Structuralist Controversy*, 266.

⁷⁰ Granger, Gilles–Gaston: *L'histoire comme analyse des oeuvres et comme analyse de situations (1961)*. In: uő: *Formes, opérations, objets*. Paris, 329–342.; Granger, Gilles–Gaston: *La pensée formelle et science de l'homme*. Paris, 1967.

⁷¹ Granger: *La pensée formelle et science de l'homme*, 209.

⁷² Veyne: *Comment on écrit histoire?* id. mű.

értekezett, hogy „a történettudomány, ahogy ma gyakorolják, nem fordul el az eseménytől”, inkább az események „szabályszerűségeit, felbukkaságuk valószínűségi határait [...] görbéjének változásait, kanyargását, lendületét” teszi szisztematikus vizsgálati tárgyává az egyes esetek vagy struktúrák vizsgálata helyett.⁷³ Foucault mindebben egyúttal az esemény vizsgálatának új filozófiai kiindulópontját is látta, melyet a „történések tényleges tevékenysége” bocsát a filozófusok rendelkezésére.⁷⁴ Paul Ricoeur szintén 1971-ben tette közzé azt a tanulmányát, melyben első ízben kerül szóba az „esemény visszatérésének” motívuma.⁷⁵ Ricoeur ebben a szövegében egyúttal arra is vállalkozott, hogy az *Annales* iskola és közelebbről Braudel példáján mutassa be a történeti esemény, illetve a narratív cselekményesítés kérdésének jelentőségét még a magukat az eseménytörténet ellenében pozicionáló történeti vállalkozások terepén is. És végül a filozófusok és történészek a történeti esemény kérdése apropóján folytatott dialógusa a Rajna túloldalát sem kerülte el. A németországi „Poetik und Hermeneutik” kutatócsoport 1972-ben Koselleck szerkesztésében kiadott *Geschichte – Ereignis und Erzählung* című vaskos kötete⁷⁶ nemcsak e dialógus fontosságára, de arra is felhívta a figyelmet, hogy az esemény természetéről szóló vitákban a történetírói és irodalomtudományos kontextusok mellett a német filozófiai hagyomány képviselőinek (Hegel, Heidegger, Gadamer, Blumenberg) belátásai is kamatoztathatók.

Az esemény kérdésének e konjunktúrája kapcsán feltétlenül megjegyzést érdemel, hogy – legalábbis a francia kontextusban minden kétséget kizáróan – az 1968-as májusi események hatása döntő módon esett latba abban, hogy ez a kérdés a társadalomtudományos és filozófiai figyelem középpontjába került. Abból a 180 (sic!) könyvből, ami Franciaországban már 1968 végére a májusi események elemzése kapcsán napvilágot látott, a legfontosabb munkák olyan filozófusok és szociológusok tollából születtek, mint Raymond Aron, Henri Lefebvre, André Glucksmann vagy Alain Touraine.⁷⁷ A történészeket ezen a listán Michel de Certeau nem kevésbé fontos könyve képviselte.⁷⁸ Ezen túlmenően nehezen mérhető az a hatás is, amit 1968 májusa olyan gondolkodók munkájára gyakorolt, mint Deleuze, Derrida, Foucault vagy Lyotard.⁷⁹ Ezek a fejlemények azért is jelentősek, mert világgóssá teszik, hogy miként válhatott az „esemény” fogalma egy csapásra, mondhatni eseményszerűen, különböző társadalomtudományos és filozófiai megközelítések közös nevezőjévé. Példaértékű ebből a szempontból az a munka, melyet Claude Lefort, Cornelius Castoriadis és Edgar Morin publikált 1968 kapcsán.⁸⁰ Mert túl az itt közölt elemzések történeti-politikai tartalmán, e kötet szerzői közül kettőnek is az esemény kérdéséről vallott elgondolásai túlmutatnak 1968 májusának közvetlen jelentőségén. Lefort-nak az egyes történeti és társadalmi eseményeket a filozófiai elemzés centrális tárgyának tekintő elgondo-

⁷³ Foucault: *A diskurzus rendje*, 66.

⁷⁴ Foucault: *A diskurzus rendje*, 67.

⁷⁵ Ricoeur: *Événement et sens*, 15–16. Ricoeur-nek ez a szövege négy különböző kiadványban is megjelent 1971-ben franciául és olaszul. Vö. Vansina, Frans (éd.): *Paul Ricoeur. Bibliographie primaire et secondaire*. Leuven, 2000. 109.

⁷⁶ Koselleck–Stempe (Hrsg.): *Geschichte – Ereignis und Erzählung*, id. mű.

⁷⁷ *Les idées en France 1945–1988. Une chronologie*. Paris, 1989. 252.

⁷⁸ De Certeau, Michel: *La Prise de parole*. Paris, 1968.

⁷⁹ Ehhez a kérdéshez lásd Peter Starr monográfiáját: *Logics of Failed Revolt. French Theory after May '68*. Stanford, 1995.

⁸⁰ Coudray, Jean-Marc [Lefort, Claude – Morin, Edgar – Castoriadis, Cornelius]: *Mai 68: La brèche*, Paris, 1968.

lásai az 1960-as évek elejére nyúlnak vissza,⁸¹ míg Morin lényegében 1968 hatására javasolja majd az esemény kérdéséhez való társadalomtudományos „visszatérést”, ami ebben a formában nem marad hatás nélkül a francia történészekre sem.⁸²

Mindezen sokrétű és gazdag intellektuális fejleményeknek a fényében a történészeknek az esemény kérdésével való konfrontációja erős hiányérzetet kelthet. Nehéz szabadulni a benyomástól, hogy ahelyett, hogy megfelelték volna az itt kirajzolódó kihívásnak, a történetírás legtöbb elméleti igényű képviselője az 1970-es évektől kezdve inkább immunissá vált az esemény kérdésével és főként ennek filozófiai interpretációival szemben. Pierre Nora 1972-es, részben programadónak szánt cikke szinte semmit sem vett át az addigra már forgalomban lévő elméleti tétekből.⁸³ Emmanuel Le Roy Ladurie egy évvel későbbi, a Collège de France-ban elhangzott székfoglalójában már úgy fogalmazott, hogy „nem akarjuk tagadni az esemény újító szerepét, bár túlzásnak tartjuk Seignobos-féle rehabilitációját, amit az elmúlt öt évben egy álforradalmi történetírás javasolt”, egyértelműen Althusser és valószínűleg Veyne és Foucault munkáira is utalva ezzel, s amellett érvelve, hogy az esemény csak „eredeti kontextusába visszahelyezve” bír történeti jelentőséggel.⁸⁴ A 1970-es évek közepén François Furet-nek az „elbeszélő-történetírást” a „probléma-történetírással” konfrontáló írása minden további nélkül megismételte az esemény fogalmának hagyományos, az *Annales* iskolából származó kritikáját, fel sem vetve a kérdést, hogy vajon nem volna-e lehetséges a történeti esemény újszerű elemzése egy „problémacentrikus történetírás” keretein belül.⁸⁵ Még egy olyan filozófiai affinitással rendelkező történész, mint Pierre Vilar is elutasította a történeti esemény Althusser által javasolt rehabilitációját, mondván, „egy marxista történész, bár bizalmatlanul tekint az elmúlt negyven év történeti gyakorlatát átformáló »eseményellenes« visszahatás túlzásaira, az elvet tekintve hű marad hozzá, hiszen Marx is ezt vallotta”.⁸⁶

Fontos megjegyezni, hogy ezeknek a kérdéseknek a tárgyalásától nem függetlenül az olasz mikrotörténetírás kétségkívül számos elméleti újdonsággal rukkolt elő az 1970-es évektől kezdve. Azonban látni kell azt is, hogy ez az irányzat nem annyira a történeti esemény kérdése tekintetében hozott újat, hanem a társadalmi cselekvők és tapasztalataik megragadásának és leírásának elméletét forradalmasította, amely adott esetben esemény-

⁸¹ Lásd Lefort megfogalmazását az esemény kérdése kapcsán: „A filozófusnak nem áll hatalmában kivonnia magát az események kívánalma alól, hatalma inkább abban áll, hogy hagyja magát megérinteni általuk. Az esemény megérinti, mert átadja neki gondolkodását. Ez adja az eddig még nem elgondoltat, mely megrendíti a már elgondolt igazságát. Külső eseményekről van szó, amelyek talán teljességgel előreláthatatlanok, és ugyanennyire belső eseményekről is, hiszen az esemény joggal találja meg helyét egy történelem szívében, amelytől innentől már elválaszthatatlan, és amely bizonyos módon éppen e történelemben az, ami.” Lefort, Claude: *La politique et la pensée de la politique* (1963). In: uő: Sur une colonne absente. Écrits autour de Merleau-Ponty. Paris, 1978. 60. Lefort és az esemény kérdéséhez lásd tanulmányomat: Takács Ádám: *Claude Lefort, a politikum filozófusa*. Századvég, 10. évf. (2005) 37. sz. 123–129.

⁸² Morin, Edgar: *Le retour de l'événement*. Communications, vol. 18. (1972) No. 1. 6–20. Morin hatásáról a korabeli francia történettudományra lásd: Revel: *Visszatérés az eseményhez*, 24–26.

⁸³ Nora: *Le retour de l'événement*, id. mű.

⁸⁴ Le Roy Ladurie, Emmanuel: *Mozdulatlan történelem*. Ford. Gelléri Gábor. In: Benda Gyula – Szekeres András (szerk.): *Az Annales. A gazdaság-, társadalom- és művelődéstörténet francia változata*. Budapest, 2007. 378.

⁸⁵ Furet, François: *De l'histoire-récit à l'histoire-problème*. In: uő: L'Atelier de l'histoire. Paris. 1982. 73–90.

⁸⁶ Vilar, Pierre: *Marxista történelem – egy megalkotásra váró történelem*. Ford. V. Kovács Zsolt. In: Benda–Szekeres (szerk.): *Az Annales*, 333.

szerű történekek újszerű történeti konstrukciójának és reprezentációjának is alapjául szolgálhatott.⁸⁷ Így aztán, még ha az esemény és az elbeszélés „visszatérése” a későbbiekben nagymértékben hozzájárult is a mikro-történetírás népszerűségének növekedéséhez, e két irányzat közös nevezőre hozása messze nem indokolt.⁸⁸ Az utóbbi inkább szándéka ellenére nyitotta meg az utat ahhoz, hogy a történeti esemény problémája a történeti elbeszélhetőség kérdése kapcsán újra széles körben vitatottá váljon. Ezzel szemben az angolszász történetírás területén – mint erről már volt szó – pontosan a narratív fordulat tette újra szalonképessé a történeti esemény fogalmát. Ez azonban együtt járt azzal, hogy e kérdés önálló elméleti jelentősége háttérbe szorult a szövegszerűség, cselekményesítés és reprezentáció változatos történetelméleti problémái mögött. Valójában úgy tűnik, hogy a történettudomány terepén mindeddig egyedül Reinhart Koselleck és talán William E. Sewell eseményelméletei bizonyultak időtálló vállalkozásoknak.⁸⁹ Ezeknek az elméleteknek az időtállóságát pedig nagy valószínűséggel éppen az eredményezi, hogy e szerzők továbbra is egy olyan struktúra – esemény viszony keretében gondolkodnak, melynek közegében a nyelvi képződmények sohasem lehetnek azonosak a történeti események sorozatával, a nyelvi artikuláció inkább az eseményekre való olyan közvetlen vagy utólagos reakcióként tekintendő, mely mindig inadekvát marad tárgyához képest.⁹⁰ Ezzel azonban ezek az elméletek bizonyos módon továbbra is nyitva hagyják a történeti események *nem strukturális* megközelítésének a kérdését.

Dacára annak, hogy az esemény történettudományos visszatérése, illetve a történészek és filozófusok e kérdés kapcsán folytatott dialógusa az elmúlt évtizedekben messze nem hozott a történetírás számára is mérvadó elméleti újjászületést, nehezen volna állítható, hogy ez a problémakör elvesztette időszerűségét. Sokkal inkább úgy látszik, hogy mind a strukturalizmus, mind a narratív hullám keltette történelemelméleti viták elcsitulása után a történeti esemény elmélete továbbra is változatlanul őrzi aktualitását. Jobb híján és sajátos módon kidolgozva, az esemény történeti elmélete újabb olyan tudományágak területén jelenik meg, mint a régészet, az antropológia vagy a szociológia.⁹¹ De a történetírás elméleti

⁸⁷ E kérdéshez lásd: Revel, Jacques: *A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása*. Ford. Sújtó László. In: Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (szerk.): *Társadalomtörténet másképp*. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években. Debrecen, é. n. 51–70.

⁸⁸ Giovanni Levi egyenesen „félreértésről” beszél a mikrotörténelem és az esemény, illetve elbeszélés visszatérésének azonosítása kapcsán. Levi, Giovanni: *Microhistory and the Recovery of Complexity*. In: Fellmann, Susanna – Rahikainen, Marjatta (eds.): *Historical Knowledge*. In *Quest of Theory, Method and Evidence*. Newcastle, 2012. 121–122.

⁸⁹ Nem szükségtelen megjegyezni, hogy Koselleck elmélete Franciaországban a 1990-es évekig, az *Elmúlt jövő* francia fordításának megjelenéséig jószerivel ismeretlen volt az itteni történészi szakma képviselői számára (lásd Jacques Guilhaumou recenzióját a könyvről az *Annales*-ban, vol. 46. (1991) 6. sz. 1499–1501.). Koselleck recepciója pedig még inkább eltolódott az Egyesült Államokban, ahol fő elméleti művei csak a 2000-es években jelentek meg angol fordításban. Sewell eseményelmélete esetében pedig fontos, hogy recepciója jószerével a 2000-es évekre esik

⁹⁰ Lásd ehhez: Koselleck, Reinhart: *Linguistic Change and the History of Events*. *The Journal of Modern History*, vol. 61. (1989) 4. sz. 649–666.

⁹¹ Lásd például: Bolender, Douglas (ed.): *Eventful Archeologies. New Approaches to Social Transformation in the Archaeological Record*. Albany, 2010.; Gilmore, Zackary – O'Donoghue, Jason M. (eds.): *The Archaeology of Events. Cultural Change and Continuity in the Pre-Columbian Southeast*. Tuscaloosa, 2015.; Meinert, Lotte – Kapferer, Bruce (eds.): *In the Event. Toward an Anthropology of Generic Moments*. New York – Oxford, 2015.; *Pensée plurielle*, No. 13. (2006) 3. « *La notion d'événement: une nouvelle perspective en sciences humaines et sociales?* »; Bessin,

szükségeit szempontjából ez azt is jelentheti, hogy a filozófiai megfontolások tekintetbe vétele szintén megőrzött valamit időszerűségéből. Az amerikai eszmetörténész Martin Jay újabban amellett érvelt, hogy az események magyarázata kapcsán a történelmi eszköztár megújításához elengedhetetlen volna bizonyos filozófiai elméletek tanulságainak kamatoztatása, melyek a kontextualizáció határaitra mutatnak rá, s melyek közül kiemeli Claude Romano fenomenológiai elméletét.⁹² Hasonlóan, nem lehet nem észrevenni, hogy Andreas Suter-nek vagy Arlette Farge-nak a történelmi esemény megragadására vonatkozó újabb erőfeszítései, túl azon, hogy támaszkodnak Koselleck, Foucault, Ricoeur és mások elgondolásaira, hasonló elméleti jellemzőkkel dolgoznak – az esemény sajátos időbelisége, egyedisége, értelem- és cselekvésteremtő ereje –, mint a kortárs filozófiai eseményelméletek.⁹³ S említést érdemelhet az is, hogy François Dosse a történelmi esemény kérdésének szentelt összefoglaló historiográfiai munkája elsősorban a filozófusokat (fenomenológia, Foucault, Deleuze, Ricoeur) avatja a történészek vitapartnerévé, még ha Dosse sokszor szkeptikus is a közöttük lévő konstruktív dialógus illetően.⁹⁴

A történészek és filozófusok közötti dialógus lehetősége azonban nem dönthető el pusztán historiográfiai eszközökkel. Itt csak a konkrét elemzésekhez kötődő elméleti munka, vagyis a filozófiai elgondolások, fogalmak és érvek történelmi kutatásban való hasznosítása lehet a mérvadó szempont. Erre számos példa adódik a közeli rokon tudományokban.⁹⁵ Semmi nem zárja ki, hogy történelmi munka saját empirikus terepéről kiindulva tegyen szert a történelmi esemény olyan koncepciójára, amely megfelel a legmagasabb elméleti követelményeknek. Mint ahogy az sem lehetetlen, hogy éppen a fogalmi és tapasztalati elemzésekre érzékeny filozófiai elméletek tekintetbevétele segíthet egy ilyen pozíció kialakításában. Ha igaz, hogy az esemény az az „ideális terep, ahol »a mélyen ható történelmi tendenciák összekapcsolódása« elemezhető”,⁹⁶ akkor a történészeknek jó okuk van arra, hogy ezt a kérdés szenvedélyesen napirenden tartsák. Az itt kibontakozó elemzési felület azonban a hétköznapi „mikro-események” szintjéről⁹⁷ a jövő bizonytalanságát a társadalmi szintéren maximálisan játékba hozó „szeizmikus eseményekig”⁹⁸ terjedhet. A történelmi esemény kérdésével kapcsolatban ezért egy olyan elméleti munka, amely messze túlmutat a levéltári kutatások tapasztalatán, nehezen látszik megspórolhatónak. Így aztán lehet, hogy a történelmi esemény valódi újjászületéséhez arra volna szükség, hogy a történész- és filozófusszakma legyőzzön bizonyos történelmi kialakult kulturális beidegződéseket és intézményes kényszereket.

Marc et al (éds.): *Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et à l'événement*, Paris, 2010.

⁹² Jay: *Historical Explanation*, 563–567.

⁹³ Suter: *Histoire sociale et événement historique*, id. mű; Farge: *Penser et définir événement en histoire*, 67–78.

⁹⁴ Dosse: *Renaissance de l'événement*, id. mű.

⁹⁵ Lásd például azt a módot, ahogyan az esemény értelmezése kapcsán egyes történelmi-szociológiai megközelítések támaszkodnak Gilles Deleuze eseményelméletére, Bensa, Alban – Fassin, Eric: *Les sciences sociales face à l'événement*. Terrain, No. 38. (2002) mars, 5–20., és ennek történelmi átvétele, Gobille, Boris: *L'événement Mai 68. Pour une sociohistoire du temps court*. Annales HSS, vol. 63. (2008) No. 2. 325–326.

⁹⁶ Ginzburg, Carlo: *Bizonyítékok és lehetőségek: Natalie Zemon Davis Martin Guerre visszatérése* című művének margójára. Ford. Kamrás Orsolya. *Helikon*, 49. évf. (2003) 3. sz. 191.

⁹⁷ Revel, Jacques: *Történelem földközlelől*. In: Levi, Giovanni: *Egy falusi ördögűző és a hatalom*. Budapest, 2001. 5–35.

⁹⁸ Derrida: *Marx kísértetei*, 183.